

средством, дать рекомендации по развитию сниженных показателей.

4. Своевременная периодическая диагностика когнитивных процессов водителей как компонента психофизиологического статуса будет способствовать повы-

ЛИТЕРАТУРА

1. *Жирков Р.А.* Разработка и обоснование метода профессионального отбора водителей городского пассажирского транспорта : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. техн. наук : спец. 05.22.10 "Эксплуатация автомобильного транспорта" / Р.А. Жирков. – Волгоград, 2005. – 22 с.

2. *Курганов В.М.* Психологические качества и надежность водителя / В.М. Курганов // Вопросы психологии. – 2004. – № 6. – С. 118-127.

3. *Панченко О.А.* Психофизиология надежности

шению надежности и безаварийности профессиональной деятельности водителей, предотвращению аварийных ситуаций на дорогах, уменьшению экономических потерь, предупреждению психических расстройств у участников, свидетелей ДТП и членов их семей.

профессиональной деятельности водителей пассажирского автомобильного транспорта / О.А. Панченко, М.В. Гаража // Реабилитация и абилитация человека. Клиническая и информационная проблематика: сб. науч. работ / Под общ. ред. О.А. Панченко. – К.: КВИЦ, 2012. – С. 159-168.

4. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности / Под общ. ред. В.А. Бодрова. – М.: ПЕР СЭ, 2003. – 768 с.

Подано до редакції 29.10.12

УДК: 159.9.+370.15

Ю. С. Головська (Україна, м. Одеса)

КОМУНІКАТИВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЯКОСТІ У СТРУКТУРІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена проблемі психологічних особливостей педагогічної майстерності. В роботі здійснено теоретичне дослідження стану проблеми та проаналізовано комунікативні і організаційні якості особистості, як основні компоненти педагогічної майстерності. Обґрунтовується доцільність розвитку цих якостей у майбутніх вчителів.

Загальновідомо, що специфіка педагогічної діяльності визначається її метою і об'єктом. Об'єктом педагогічної діяльності вважається людина, яка є активною, постійно мінливою істотою з унікальними індивідуальними наборами якостей, на яку постійно впливає безліч зовнішніх факторів. У ролі суб'єкта педагогічної діяльності виступає педагог, який є основним засобом впливу на учня.

В основному аналізом зазначеного поняття займалися такі визначні педагоги, як (І.А.Зазюн, В.А.Кан-Калік, І.А.Колесникова, Н.В.Кузьміна, В.А.Сластьонін та ін.). Психологічний аспект педагогічної майстерності, у свою чергу, вивчали (П.П. Блонський, Л.С.Виготський, П.Ф. Каптеров, Б.М. Кедров, А.В.Петровський, М.І. Томчук та ін.).

Дослідниця О.П.Сергеєнкова визначає педагогічну майстерність як оволодіння педагогом кращими зразками, еталонами та рівнями педагогічної діяльності, педагогічного спілкування, професійної поведінки, що забезпечує високі результати навченості, вихованості і розвитку учнів.

Особистісно-діяльнісний підхід тлумачить сутність педагогічної майстерності як комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності [1, с.10]. Як слушно зазначає І.А. Зазюн, до таких важливих якостей відносяться: гуманістична направленість учителя, його

професійні знання та педагогічна техніка.

Головними елементами педагогічної майстерності, на думку О.В. Діордіященко, є:

1. Гуманістична спрямованість діяльності, яка полягає у спрямованості діяльності педагога на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Передбачає гуманістичний вияв його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів.

2. Професійна компетентність, професіоналізм, які передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних умінь та навичок). Їх змістом є знання предмета, методики його викладання, високий рівень володіння знань з педагогіки і психології. Особливостями професійних знань є їх комплексність (потребує вміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, вибирати засоби взаємодії), натхненність (висловлення власного погляду, розуміння проблеми, своїх міркувань).

Отож, професіоналізм педагога — це сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються в людині у процесі оволодіння знаннями та навичками, довготривалої діяльності, що забезпечують якісно новий, вищий рівень вирішення складних професійних завдань.

3. Педагогічні здібності. Сукупність психічних

особливостей учителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення. Головною здібністю, що об'єднує всі інші, є толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується. Із зазначеними поняттями тісно взаємодіють комунікативність (потреба у спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); перцептивні здібності (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками); динамізм особистості (здатність активно впливати на іншу особистість); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ дітей в певному напрямі, зближуватися з ними, здобувати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ, конструювати, проектувати його).

4. Педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння). Є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з учнем, учнівським колективом відповідно до мети виховання, об'єктивних та суб'єктивних їх передумов. Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки

Таким чином, педагогічна майстерність є комплексом особистісних якостей, що забезпечують високий рівень самореалізації у професійній діяльності [2].

Педагогічна майстерність – це вияв високого рівня педагогічної діяльності, у який входить комунікативні та організаторські здібності, дидактико - методичні вміння педагога, педагогічне спілкування. Все це допомагає вчителю втілювати професійну діяльність. Тобто, педагог-це майстер, який має знайти правильний підхід к дітям, володіє комунікативними та організаторськими якостями та володіє сучасними методиками навчання і виховної роботи.

Метою нашого дослідження є теоретичний аналіз стану розробленості проблеми психологічних особливостей педагогічної майстерності в науковій літературі та визначення ролі комунікативного та організаційного компонентів у структурі педагогічної майстерності.

Викладацька діяльність щільно пов'язана зі спілкуванням, оскільки здійснюється завдяки йому. Комунікативний компонент діяльності викладача реалізується у процесі передачі навчальної інформації учням і в процесі формування ділових та міжособистісних відносин. Викладач повинен знайти найбільш ефективний процес трансляції інформації, який залежать

від фахових і психолого-педагогічних знань і вмінь, та особистісних якостей вчителя. Коли викладач знає та розуміє свій предмет, він може його не тільки розкрити, він може адаптувати його для кожного учня у класі. "Якщо ти навчаєш, намагайся говорити коротко, щоб розум слухняний відразу ж розумів слова і зберігав їх у пам'яті правильно. Все, що зайве, зберігатиме розум наш не може" (Горацій). Комунікативні уміння проявляються при встановленні педагогічно доцільних взаємовідношень з різними людьми у різних ситуаціях.

Дослідник В. А. Крутецький також окрім дидактичних і академічних, виокремлює комунікативні якості, а також педагогічну уяву і здатність до розподілення уваги як основного в педагогічній майстерності. Очевидним є той факт, що всі зазначені дослідники порушують питання комунікативних якостей педагога як однієї з найбільш визначних для формування високого рівня педагогічної майстерності.

У психологічній літературі виокремлюють такі показники комунікативного компонента педагогічної майстерності вчителя:

- уміння встановлювати доцільну дистанцію між собою й учнями;
- уміння адаптувати зміст навчального матеріалу відповідно рівню розвитку та підготовки учнів;
- здатність викладача стимулювати інтерес учнів до знань;
- позитивне ставлення до навчального процесу загалом та навчального предмета зокрема;
- уміння виявляти щиросердність, захоплення та емоційну стриманість у реальних ситуаціях;
- уміння формувати повагу до себе як до викладача;
- тактовність, як здатність визначити межу допустимого в людських стосунках;
- уміння створювати педагогічно комфортний емоційний фон навчального процесу;
- уміння впливати на поведінку учнів завдяки характеру відносин та авторитету.

Як влучно зазначає В.А. Кан-Калик, успішне педагогічне спілкування і взаємодія педагога з учнями передбачає наявність у педагога таких педагогічних якостей і здатностей [3, С.15-17; 5, С.9-12]:

- 1) інтерес до людей та роботи з ними, наявність потреби і умінь спілкування, товарищескість, високорозвинені комунікативні якості;
- 2) здатність до емоційної емпатії і розуміння людей;
- 3) гнучкість, оперативно-творче мислення, що забезпечує вміння швидко і правильно орієнтуватися в мінливих умовах спілкування, швидко змінювати мовний вплив залежно від ситуації спілкування, індивідуальних особливостей студентів;
- 4) уміння відчувати і підтримувати зворотний зв'язок в спілкуванні;
- 5) уміння управляти собою, своїм психічним станом, своїм тілом, голосом, мімікою, вміння керувати настроєм, думками, почуттями, вміння знімати м'язові затискачі;
- 6) здатність до спонтанності (непідготовленої комунікації);

7) уміння прогнозувати можливі педагогічні ситуації, наслідки своїх дій;

8) хороші вербальні здатності: культура, розвиненість мови, багатий лексичний запас, правильний вибір мовних засобів;

9) володіння мистецтвом педагогічних переживань, які являють собою поєднання життєвих, природних переживань педагога і педагогічно доцільних переживань, здатних вплинути на студентів в необхідному напрямку;

10) здатність до педагогічної імпровізації, вміння застосовувати всю різноманітність засобів впливу (переконавання, зараження, застосування різних прийомів впливу, "приспосовувань" і "прибудов"). У свою чергу І.М. Юсупов (1991) як засіб підвищення ефективності впливу в спілкуванні виділяє такі [5, С. 89-91]:

- "приспосовування" - система прийомів (мімічних, мовних, психологічних): схвалення, невдоволення, натік, прохання, засудження, гумор, глузування, наказ, довіра, побажання та ін. (до 160 видів);

- "прибудови або добудови" - пристосування свого тіла, інтонації і стилю спілкування до іншої людини для того, щоб потім пристосувати його поведінку до цілей педагога;

- посилення впливу через підвищення голосу на початку фрази порівняно з попередньою; зміна способів словесного впливу: перехід від складного до простого, і навпаки; рельєфне виділення фраз; різка зміна способів спілкування.

У процесі спілкування у педагогів часто виникають екстремальні або несподівані ситуації, в яких йому доводиться імпровізувати і тоді можливі різні типи поведінки, Л.Л. Шевченко доцільно пропонує такі:

1) природний тип: плідні імпровізаційні дії не викликають у педагога психологічних і емоційних проблем;

2) напружено-алхімічний тип: відбувається мобілізація всіх ресурсів особистості на подолання труднощів, які виникли;

3) навмисно-ухильний тип: свідоме ухилення педагога від подолання несподіваної педагогічної ситуації ("не помітити");

4) мимоволі-гальмівний тип: розгубленість і повна загальмованість дій педагога;

5) емоційний зрив: педагог діє безконтрольно, безсистемно, посилюючи конфлікт, не вміючи керувати собою або приховувати свої почуття;

6) неадекватний тип: педагог приховує свої почуття, але не здатний перетворити їх в педагогічно доцільні переживання і дії [4, С.356-358].

Організаторські вміння та шляхи їх формування досліджувались багатьма вченими – М. Курочкіним, М. Максимовим, О. Рмаровим, Л. Тюттею, Л. Уманським та ін. Однак, незважаючи на значні здобутки, нами не було знайдено розробленої ефективної методики розвитку у студентів організаторських здібностей у процесі педагогічної діяльності, вважаємо за доцільне наголосити на не визначеності характеристик організаторської діяльності та набору компетенцій, що забезпечують її результативність. Дослідниця Л.В. Кан-

драшова аналізуючи сутність організаторської діяльності вчителя визначає що вона покликана активізувати пізнавальну позицію вчителя, викликати бажання докласти до досягнення загального результату свої зусилля та креативні здібності.

Аналіз літератури дозволяє визначити наступні організаційно управлінські функції вчителя:

- визначення мети і завдань майбутньої роботи, співвіднесення їх із можливостями, особливостями та здібностями кожного учня;

- планування вчителем власної діяльності;

- розподіл ролей, доручень, часу виконання;

- використання індивідуального росту, інтересу; прагнень, установок кожного учня у колективній роботі;

- координація дій виконавця;

- своєчасна допомога, педагогічна підтримка і необхідна корекція дій;

- постійне педагогічне керівництво облік та контроль за виконанням організаційно управлінських функцій.

До організаторських компетенцій традиційно відносять здатність зацікавити і залучити учнів до різних видів діяльності, у тому числі і до навчальної. Цей вид компетенції, на думку О.О. Семенової характеризується вмінням педагога впливати на інших словом та ділом, здатністю "проникати в психічний стан учня", запалювати учасників колективної справи керуючи їхнім емоційним станом і настроєм; здатністю пробуджувати ініціативу, інтерес, вигадку, кмітливість, стимулювати та заохочувати самостійність, активність і нестандартність дій учнів.

Організаторські компоненти педагогічної діяльності формують якість та рівень практичної роботи викладача. Як організаторські прийнято тлумачити такі:

- уміння організувати свою власну діяльність відповідно до поставленої мети;

- уміння раціонально розподіляти час діяльності;

- здатність до само контролю, вміння дотримуватись плану діяльності;

- здатність контролювати темп навчання з точки зору ефективної взаємодії викладача і студентів та коректувати його в залежності від реальних умов;

- уміння організувати навчальну діяльність учнів і контролювати їх діяльність, переключати учнів на інший вид діяльності;

- уміння здійснювати контроль за діяльністю учня, оцінювати якість виконаної ним роботи;

- уміння формувати вимоги до учнів і домагатися їхнього виконання;

- спрямовувати діяльність учнів завдяки системи доцільних і розумних вимог;

- уміння створювати ситуацію співучасті учнів під час навчального процесу;

- уміння розподілити функції, делегувати функції і визначати їх відповідальність до навчального процесу.

З метою дослідження комунікативних та організаторських якостей у майбутніх педагогів були використані методика виявлення "Комунікативних і організаторських здібностей" (КОС-2), методика оцінки

вмін педагогічного спілкування та методика виявлення рівня педагогічної майстерності. Дослідження проводилось серед вчителів одеських шкіл. У дослідженні брало участь 80 респондентів.

В результаті дослідження, було встановлено, що у 45% респондентів виявлено високий рівень комунікативних здібностей, у 50% - середній рівень комунікативних здібностей та лише 5% респондентів мають низький рівень комунікативних здібностей. Щодо результатів дослідження рівня організаторських здібностей, то вони такі: у 55% респондентів виявлено високий рівень, у 40% середній рівень, 5% - низький рівень. Встановлено, що у вчителів з низьким та середнім рівнем вищезазначених показників у більшості випадків діагностується задовільний або достатній рівень педагогічної майстерності. З цього приводу ми вважаємо за доцільне зазначити, що майже половина вчителів повинна розвивати свої комунікативні здібності, оскільки це призводить до виникнення труднощів під час сприймання інформації що транслюється від учителя до учня.

Насамперед, спілкування педагога починається зі сприймання учнів, батьків, колег в основі яких є розвинена увага та увага педагога. Рівень розвитку уваги вчителя у спілкуванні має велике значення, оскільки він дозволяє відібрати значущі для нього об'єкти, тобто не реагувати на все, а діяти вибірково та розсудливо; створювати своєрідний ефект "комунікативного дзеркала", з метою відображення емоційного клімату уроку; здійснювати рефлексію з метою усвідомлення недоліків власної поведінки; а також увага є інструментом встановлення педагогічного контакту за допомогою зосередженості на інтересах учнів. Педагогічна спостережливості як розвинена якість особистості дозволяє майстру - педагогу помічати величезну кількість подробиць у поведінці дитини. Він бачить перед собою не тільки клас, а й те, що в одного з учнів сьогодні поганий настрій, а другий з чогось радіє. Враховуючи це, на нашу думку подальше дослідження даної проблеми необхідно спрямувати на дослідження професійно психологічних особливостей уваги вчителя - майстра.

Враховуючи вищезазначене варто наголосити на наступному.

1. Педагогічна майстерність - це оволодіння педагогом кращими зразками, еталонами та рівнями педагогічної діяльності, педагогічного спілкування, професійної поведінки, що забезпечує високі результати навченості, вихованості і розвитку учнів. Педагогічна майстерність – вияв високого рівня педагогічної діяльності, якій залежить від рівня професійної

підготовки та комплексу особистісних якостей педагога, основними з яких ми вважаємо комунікативні та організаторські.

2. Викладацька діяльність щільно пов'язана зі спілкуванням, здійснюється завдяки йому. Комунікативний компонент діяльності викладача реалізується у процесі передачі навчальної інформації учням і у процесі формування ділових та міжособистісних відносин. Викладач повинен знайти найбільш ефективний процес передачі інформації, який залежить від фахових і психолого-педагогічних знань і умінь та особистісних якостей учителя. Комунікативне вміння проявляється при встановленні педагогічно доцільних взаємовідносин з різними людьми в окремих ситуаціях. Успішне педагогічне спілкування і взаємодія педагога з учнями допускає наявність у педагога таких психологічних якостей і здібностей: інтерес до людей та роботі з ними, наявність потреби і умінь спілкування, товариськість, комунікативні якості; здатність до емоційної емпатії і розуміння людей; гнучкість, оперативно-творче мислення, швидко змінювати мовне вплив залежно від ситуації спілкування, індивідуальних особливостей учнів; вміння відчувати і підтримувати зворотний зв'язок в спілкуванні; вміння управляти собою, своїм психічним станом; здатність до спонтанності; вміння прогнозувати можливі педагогічні ситуації, наслідки своїх дій; гарні вербальні здібності; володіння мистецтвом педагогічних переживань; здатність до педагогічної імпровізації.

3. Організаторські здібності – це вміння залучати і зацікавлювати учнів у різних видах діяльності, особливо навчальної, вміння педагога впливати на інших словом та ділом, вміння "проникати в психічний стан учня", запалювати учасників колективної справи керуючи їхнім емоційним станом і настроєм; вміння пробуджувати ініціативу, інтерес, вигадку, кмітливість, стимулювати та заохочувати самостійність, активність і нестандартність дій учнів.

4. Встановлено, що у більшості вчителів діагностується середній рівень комунікативних та організаторських здібностей.

5. На нашу думку цілеспрямована діяльність по розвитку комунікативних та організаторських здібностей у майбутніх вчителів буде сприяти підвищенню рівня їх педагогічної майстерності. З цією метою необхідно розробити прикладні програми, методи та прийоми, розвитку уваги вчителя, як необхідної умови розвитку спілкування у чому ми і вбачаємо актуальність та доцільність нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн. – К.: Вища школа, 1997. – 348 с.
 2. Основы педагогического мастерства / под. ред. И. А. Зязюн. – М.: Просвещение, 1989. – 302 с.
 3. Кан-Калик В.А. Тренинг профессионально-педагогического общения: [Методические рекоменда-

ции] / В. А. Кан-Калик. – М., 1990. – 32 с.

4. Шевченко Л. Л. Практическая педагогическая этика (Экстремально-дидактический комплекс) / Л. Л. Шевченко. – М.: Изд-во Соброрь, 1997. – 507 с.

5. Юсупов И. М. Психология взаимопонимания / И. М. Юсупов. – Казань, 1991. – 256 с.

Подано до редакції 24.10.12